

Кримінально-правові аспекти протидії наркоманії

О.В. Мазур

кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті проаналізовано новітні підходи до причин виникнення наркоманії та досліджено її сучасні наслідки. Обґрунтовано конкретні кроки кримінально-правової протидії поширенню наркоманії в суспільстві.

В статті проаналізовані новітні підходи до причин виникнення наркоманії, досліджені її сучасні наслідки. Обґрунтовано конкретні кроки кримінально-правової протидії поширенню наркоманії в суспільстві.

In this article the author examines new approaches to the causes of addiction, examines its current painful consequences which result justified the concrete steps of criminal law against its spread in the community.

Ключові слова: наркоманія, наркотичний засіб, наркотики, наркодилер, оперативна закупівля.

Постановка проблеми

За останні п'ять років у нашій державі значно прискорилися темпи поширення наркоманії. Україна увійшла до європейських лідерів з уживання наркотиків із макової соломки, поступаючись лише Росії та Естонії [1]. За даними профільного департаменту МВС України, темпи поширення наркоманії вже давно набули епідеміологічних ознак. Як повідомив начальник Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (УБНОН) МВС України Олександр Терещук, на кожні 10 тис. населення в середньому 31 особа незаконно вживає наркотичні засоби або психотропні речовини і якщо у 2002 р. на обліку перебувало 112,5 осіб, які зловживають наркотичними засобами, то на сьогодні їх кількість становить 144,3 тисячі [2]. Проте насправді наркоманів в Україні набагато більше. Так, з огляду на надзвичайно високу латентність такої категорії осіб, можна констатувати той факт, що приблизно 2-2,5% населення України зловживає психоактивними речовинами. За експертними оцінками, кожен наркоман залучає до вживання наркотиків близько 10-15 людей, а приблизна тривалість життя наркозалежних від початку вживання наркотиків становить у середньому 5-7 років. Зазначені факти спонукають соціологів, медиків і юристів

до пошуку комплексного підходу у вирішенні питань протидії розповсюдженню наркоманії в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблем протидії наркоманії присвячені роботи сучасних українських учених: В.А. Бублейника [3], В.О. Глушкова [4], О.В. Одерія [5], З.Р. Сулейманової [6], С.М. Щербаковського [7] та інших, які зробили свій вагомий внесок у теорію та практику боротьби з наркобізнесом і наркоманією. Водночас, роботи вищевказаних науковців були здійснені до прийняття 15 травня 2012 р. Державною службою України з контролю за наркотиками проекту Національної стратегії України щодо наркотиків (на період до 2020 року), що й зумовлює подальше наукове розроблення кримінально-правових аспектів протидії наркоманії.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Нестримне зростання кількості наркозалежних осіб супроводжується небезпекою інфікування оточуючих різними супутніми хворобами (ВІЛ/СНІД, туберкульозом, гепатитом С тощо), що створює реальну загрозу здоров'ю української нації. З огляду на це, державою було пере-

глянуто політику у сфері обігу наркотичних засобів з тим, щоб досягти балансу між карально-репресивними методами та профілактикою наркоманії, створенням захисних бар'єрів окремої особистості та всього суспільства і сприянням формуванню здорового способу життя. З огляду на вищевикладене, подальше розроблення кримінально-правових аспектів протидії наркоманії є актуальним і своєчасним.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних причин стрімкого поширення наркоманії в Україні та пошук шляхів оптимізації діяльності органів розслідування щодо кримінально-правової протидії незаконному обігові наркотичних засобів, їх аналогів і прекурсорів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сам термін «наркоманія» походить від двох грецьких слів: «narke» – заціпеніння, сон, і «mania» – пристрасть, потяг. Численні опитування наркоманів засвідчили, що останні не володіють знаннями про наслідки вживання наркотиків, а в поєднанні з перекрученими цінностями та пріоритетами це є благодатним ґрунтом для позитивного ставлення молоді до наркотиків. Наркоманія – важка хвороба психіки та всього організму, яка без лікування спричиняє деградацію особистості та передчасну смерть. Кінець наркоманії завжди драматичний – це життєва катастрофа.

Що ж штовхає здорових, молодих людей на шлях наркотиків, адже наркоманам не народжуються, і чому кримінально-правова протидія наркоманії досі не дає помітних позитивних результатів? Багато соціологів, психологів, лікарів і юристів вивчають ці проблеми, але однозначної відповіді немає.

Однією з головних причин поширення наркоманії в Україні можна назвати неконтрольований доступ до інформації про наркотики та шляхи їх придбання. Серед основних мотивів, із яких неповнолітні зважуються вперше спробувати наркотик, соціологи вказують: цікавість, браваду, прагнення до незвичайних відчуттів, вплив оточення. Звичайно, така цікавість

підігривається з боку більш досвідчених товаришів і доповнюється власною самовпевненістю та наївністю. Сприятливою умовою при цьому є відсутність батьківського контролю за життям і дозвіллям дитини, а також доступність інформації про культивування рослин із психотропними й наркотичними інгредієнтами, про способи виготовлення наркотиків (як у лабораторних умовах, так і домашніх) та їх уживання. Тому за останні п'ять років в Україні набула поширення так звана аптечна наркоманія. Дійсно, маючи необмежений доступ до спеціальної літератури, у домашніх умовах значно дешевше та простіше синтезувати з лікарських засобів психоактивну речовину, ніж тривалий час потайки вирощувати макову соломку.

Існує кілька можливостей, щоб усунути чинник доступності та скоротити немедичне споживання препаратів, які містять психоактивні речовини. Ідеться про рецептурний продаж ліків або облік у спеціальних реєстрах відомостей про те, кому і скільки продано цих медикаментів. Автор статті схиляється до ідеї запровадження спеціальних реєстрів, що забезпечить доступність препаратів для хворих і виключать можливість їх споживання тими, кому не належить.

Найновітніші дослідження з цієї проблематики засвідчують, що уберегти молодь від наркоманії можна лише шляхом створення відповідних соціальних умов, які не сприяли б популяризації наркотиків у суспільстві, не рекламували б їх. Отже, основний напрям боротьби з наркоманією в нашій країні – це профілактика захворювання, його недопущення.

Сьогодні в Україні відбувається перебудова структури нелегального обігу наркотиків, зрощення міжнародних злочинних угруповань з аналогічними вітчизняними кримінальними структурами. Глобалізація економіки призводить до глобалізації загроз. Поступово з'являються підпільні лабораторії з виготовлення нових видів синтетичних наркотиків. Саме тому, окрім власне профілактики, правоохоронні органи повинні постійно здійснювати заходи, спрямовані на випередження та

протидію розповсюдженню наркотиків у державі, на ліквідацію організованих груп наркозлочинців. Зазначений стан справ зумовлює нагальну потребу в міжнародному співробітництві. Активна протидія наркотизації суспільства стала одним зі стратегічних напрямів діяльності органів внутрішніх справ і розглядається нині як істотний чинник стабілізації загальної криміногенної ситуації в державі. Вказане вимагає від правоохоронних органів ефективних заходів щодо протидії та припинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Однак, як свідчить практика, розслідування вказаної категорії злочинів має низку особливостей і не вирізняється простотою.

Так, одним із найбільш ефективних засобів установлення наркодилера є проведення оперативної закупівлі згідно з п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [8] та ст. 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [9]. На практиці цей оперативно-розшуковий захід нерідко відбувається в умовах, наближених до провокаційних дій з боку «покупця». Постає питання про розмежування провокації злочину та правомірної поведінки під час проведення оперативної закупівлі. Найчастіше таке питання виникає при виконанні вимог ст. 218 КПК України, коли обвинувачений разом із захисником ознайомлюються з усіма матеріалами завершеного розслідування.

Наприклад, у кримінальній справі № 24-69 за обвинуваченням Т. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України, дії захисту були спрямовані на виключення з числа доказів результатів оперативно-розшукового заходу «оперативна закупівля». При цьому, у суді підсудний стверджував, що працівник органу дізнання, який брав участь в оперативній закупівлі як «покупець», настійливо вимагав у нього продати наркотик. Інакше кажучи, захист підводив до того, що відносно підсудного мала місце провокація, бо він особисто не мав наміру продавати

наркотик, але «покупець» його спровокував на цю дію [10].

Дієвим способом захисту обвинуваченого (підсудного) може стати також надання ним показань, відповідно до яких останній придбав наркотик виключно для особистого споживання й не мав наміру щодо незаконного збуту, але «покупець» наполягав на своєму, і тому він таки продав наркотик. Зауважу, що, як правило, у таких випадках кожен із учасників слідчої (судової) дії наполягатиме на своїх показаннях, у результаті чого істотні протиріччя залишаються нерозв'язаними. До того ж, дії «покупця» містять формальні ознаки співучасті в підбурюванні до незаконного збуту наркотиків. Такі помилки працівників оперативно-розшукових підрозділів на стадії досудового розслідування найчастіше мають результатом припинення кримінального переслідування стосовно «продавця», оскільки, згідно з КПК України, всі сумніви слід трактувати на користь обвинуваченого.

Вказаних помилок можна уникнути, якщо під час проведення оперативної закупівлі працівник органу дізнання використовуватиме аудіо- (відеозапис), під час якого уникатиме таких дій, рухів, жестів і слів, які в подальшому можна буде оцінити як провокаційні. Крім того, необхідно позбутися хибної практики кількаразового проведення оперативної закупівлі стосовно тієї самої особи. Уже після першого проведення оперативної закупівлі в разі виявлення ознак злочину, працівники органу дізнання повинні негайно оформляти всі оперативні матеріали та направляти їх до слідчого відділу для вирішення питання про порушення кримінальної справи. У разі потреби працівники органу дізнання зможуть здійснювати подальшу оперативну діяльність стосовно наркодилера, але вже в рамках порушеної кримінальної справи, на підставі окремого доручення слідчого, що є єдиним правильним рішенням.

Вважаємо, що якісному підвищенню рівня протидії незаконному обігові наркотичних засобів сприятиме створення кількох, незалежних один від одного правоохоронних органів. Як свідчить практика,

ідея створення монопольного підрозділу МВС України – боротьби з незаконним обігом наркотиків, себе не виправдала. Наркодилери з часом перетворили на своїх союзників тих, хто з ними бореться. У цьому середовищі обертаються величезні гроші, що дає змогу злочинцям відкупитися від представників закону. Не змінили ситуацію й новопризначені міністри МВС України, які докорінно змінювали штат підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків, але через деякий час спостерігали ту саму картину – людей знову заарештовували цілими відділами.

Водночас, якщо питаннями боротьби з наркобізнесом одночасно і незалежно один від одного займатимуться декілька правоохоронних органів, де кожен оперативний орган матиме своїх інформаторів, то будь-яка спроба «зрощення» працівника правоохоронного органу з наркодилером рано чи пізно буде виявлена представниками іншого органу.

Список використаних джерел

1. Україна – третя в Європі зі вживання наркотиків з макової соломки [Електронний ресурс] // Кореспондент. – № 39. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1126883-korrespondent-ukrayina-tretya-v-evropi-zi-vzhivannya-narkotikiv-z-makovoji-solomki>
2. Терещук О. Досягти позитивних результатів у вирішенні проблеми наркоманії неможливо без організації адекватної профілактичної роботи / О. Терещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/781921>
3. Бублейник В.А. Визначення суб'єкта дій, спрямованих на незаконний збут наркотиків / В.А. Бублейник // Право і безпека. – 2005. – №3. – С. 43-47.
4. Глушков В.О. Протидія транснаціональному наркобізнесу – невід'ємна складова забезпечення безпеки людини / В.О. Глушков, І.М. Гриненко, Є.Д. Скулиш // Проблеми правознавства та охоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 226-237.
5. Одерій О.В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів : проблемні питання та шляхи їх розв'язання / О.В. Одерій // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – №3 (46). – С. 160-165.
6. Сулейманова З.Р. Актуальні питання розслідування незаконного збуту наркотичних засобів у дослідженнях науковців Російської Федерації / З.Р. Сулейманова // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 716-722 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11czrnrf.pdf>
7. Щербаковський С.М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук / С.М. Щербаковський. – Харків, 2010. – 236 с.
8. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
9. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №10. – Ст. 62.
10. Кримінальна справа № 24-69 за обвинуваченням Т. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України була розглянута у 2010 р. Святошинським районним судом м. Києва (судова справа № 1-197), вирок постановлено 09.11.2010 р.

Висновки

Усунути фактор доступності немедичного споживання препаратів, які містять психоактивні речовини, допоможе запровадження обліку в спеціальних реєстрах відомостей щодо споживачів цих медикаментів. Уберегти українську молодь від наркоманії можна лише шляхом створення відповідних соціальних умов, що не сприяли б популяризації наркотиків у суспільстві. Підвищити доказове значення оперативної закупівлі можна шляхом застосування під час вказаного заходу відеозйомки, у ході якої представникові правоохоронного органу слід уникати будь-яких дій, рухів, жестів і слів, що можуть бути оцінені як провокаційні. Діяльність із протидії незаконному обігові наркотичних засобів повинна бути зосереджена не в одному правоохоронному органі, а в декількох, незалежних один від одного державних органах, що запобігатиме різноманітним проявам корупції.